הוה אמינא ליה לשטן גירא בעיניך. כלומר הייתי מתגרה בו ושטן הוא יצר הרע ולא אירא שיתטיאני: **אדידך על צוארי דבריך.** בעוד ידך תקיפה על בנך קודם שיגדיל ולא יקבל תוכחתך השיאו אשה: **משיתסר.** שנין הגיע זמן לכנוס ויותר מעשרין ותרתין אל תאחריהו. לשון אחר אדידך על צוארי דבריך בשעה שעוד ידך תקיפה עליו הוי זהיר ללמדו תוכחות ואיזה זמנו משיתסר ועד עשרים ותרתין בליר משיתסר אין בו דעת לקבל תוכחות כל כך ואל תכביד יסורין ותוכחות ויותר מעשרים ותרתין יש לחוש [6]שלא יבעטו וזה עיקר: **על פי דרכו.** דרך שכל ימיו יהא מתנהג בו חנוך לו בנערותו ואיזוהי נערותו רבי יהודה ורבי נחמיה כו': **זבולון בן דן.** תלמיד שהיה בימיהם: **אינו מלמדו משנה.** [7]אין חובת בנו עליו אלא במקרא מכאן ואילך ילמד הוא לעצמו: **תורה.** ואלא נביאים וכתובים [8]: **כזבולון בן דן שלמדו אבי אביו.** ועד היכן נמי דקתמרי' הכי קתמרי' עד היכן אדם חייב [9]ללמוד תורה כדורותיו אמר רב יהודה לבנו ולבן בנו: **דשדי דיסגא אריש יה.** סדין שאינו רואי לעטיפת הראש אלא כיסוי בעלמא שם על ראשו אלא לילך בגילוי ראשו [10] ולא הספיק להתעטף בסודרו: **מאי כולי האי.** שמיהרת לצאת בלא עטיפה ההוגנת לך: **לא טעים אומצא.** בשר מעט בגחלים היו רגילין לטעום בנקר: **עד דמקרי לינוקא ומוספיה.** מהדר לו מה שקרא אתמול ומלמדו עוד פסוק יותר: **אלא ושלשתם.** מדלא כתיב [11]ושמיתם שישלישם: **ליומי.** ימי השבוע: [12] **נפיכך נקראו כו'.** מילתא באפי נפשה היא: **גמ'** [1]. סברות וטעמי קתימתיהן של משניות ולתרגם במה שסותרות זו את זו: **נקראו רשעונים סופרים.** דכתיב (דה"ה ט ג) ומשפחות סופרים יושבי יעבץ: **וי"ו דגחון.** כל הולך על גחון: **לא זוו משם.** לא איתפרש היכא: **חסר ממנו.** ממנין ס"ת: **יהו מחודדין בפיך.** חזור עליהם וכדוק בעומקם שאם ישאלך אדם לא תצטרך לגמגם אלא שתוכל לומר מיד: אמור

הוה אמינא [6]לשטן גירא בעיניך א"ל רבא לר' נתן בר אמי אדידך על צוארי דבריך משיתסר ועד עשרים ותרתי ואמרי לה מתמני סרי עד עשרים וארבעה כתנאי [1]חנוך לנער על פי דרכו ר' יהודה ורבי נחמיה חד אמר משיתסר ועד עשרים ותרתין וחד אמר מתמני סרי ועד עשרים וארבעה: עד היכן חייב אדם ללמד את בנו תורה אמר רב יהודה אמר שמואל כגון זבולון בן דן שלימדו אבי אביו מקרא ומשנה ותלמוד הלכות ואגדות מיתיבי למדו מקרא אין מלמדו משנה ואמר רבא מקרא זו תורה כזבולון בן דן ולא כזבולון בן דן כזבולון בן דן שלמדו אבי אביו ולא כזבולון בן דן דאילו התם [2]מקרא משנה ותלמוד הלכות ואגדות ואילו הכא מקרא לבד ואבי אביו מי מיחייב והתניא [2]ולמדתם אותם את בניכם ולא בני בניכם ומה אני מקיים [3]והודעתם לבניך ולבני בניך לומר לך שכל המלמד את בנו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו למדו לו ולבנו ולבן בנו עד סוף כל הדורות הוא דאמר כי האי תנא דתניא ולמדתם אותם את בניכם אין לי אלא בניכם בני בניכם מנין [3]ת"ל והודעתם לבניך ולבני בניך א"כ מה ת"ל בניכם בניכם [4]ולא בנותיכם [4]אמר ריב"ל כל המלמד את בן בנו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו קבלה מהר סיני שנאמר והודעתם לבניך ולבני בניך וסמיך ליה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב רבי חייא בר אבא אשכחיה לריב"ל דשדי דיסנא אריש ראשיה וקא ממטי ליה לינוקא לבי [7]כנישתא א"ל מאי כולי האי א"ל מי זוטר מאי דכתיב והודעתם לבניך וסמיך ליה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב מכאן ואילך רבי חייא בר אבא לא טעים אומצא עד דמקרי לינוקא ומוספיה רבה בר רב הונא לא טעים אומצא עד דמייתי לינוקא לבית מדרשא אמר רב ספרא משום ר' יהושע בן חנניא מאי דכתיב [4]ושננתם לבניך אל תקרי ושננתם אלא ושלשתם [5]לעולם [6]ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד מי יודע כמה חיי [7]לא צריכא ליומי לפיכך נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרים כל האותיות שבתורה שהיו אומרים וא"ו [5]דגחון חציין של אותיות של ס"ת [6]דרש דרש חציין של תיבות [7]והתגלח [1]של פסוקים [8]יכרסמנה חזיר מיער עי"ן דיער חציין של תהלים [9]והוא רחום יכפר עון חציו דפסוקים בעי רב יוסף וא"ו דגחון מהאי גיסא או מהאי גיסא א"ל [1]ניתי ס"ת ואימנינהו מי לא אמר רבה בר בר חנה [2]לא זוו משם עד שהביאו ספר תורה ומנאום א"ל אינהו בקיאי בחסירות ויתרות אנן לא בקיאינן בעי רב יוסף והתגלח מהאי גיסא או מהאי גיסא א"ל אביי פסוקי מיהא ליתו לימנוי' בפסוקי נמי לא בקיאינן [3]דכי אתא רב אחא בר אדא אמר במערבא פסקי ליה להאי קרא לתלתא פסוקי [10]ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן תנו רבנן [1]חמשת [2] אלפים ושמונה מאות ושמונים ושמונה פסוקים הוו פסוקי ס"ת יתר עליו תהלים שמונה חסר [א] ממנו דברי הימים שמונה [3]תנו רבנן ושננתם שיהו דברי תורה מחודדים בפיך שאם ישאל לך אדם דבר אל תגמגם ותאמר לו אלא אמור לו מיד [4]שנאמר אמור

משיטול ידיו ורבי חנינא אמר משיתיר חגורו ומפרש התם הא לן והא להו וע"כ רבי חנינא אע"ג שהיה מארץ ישראל היה מדבר לתלמידים שלפניו מבבל כדאמרי' התם הני תברין בבלאי ביון דשרו המנייהו לא מטורחי להו משמע דבני בבל היו רגילין בהתרת חגורה ומיהו קשה מהא דאמר בפרק כילד מברכין (ברכות דף מד.[5]) דקאמר רב חסדא על הארץ ועל פירותיה ורבי יוחנן אמר על הארץ ועל הפירות[6] ופריך עלה דרב חסדא אינהו אכלי ואנן מברכים ומשני איפוך ומאי קושיא דלמא רב חסדא שהיה מבבל מדבר לתלמידים שהיו לפניו מא"י ור' יוחנן לבני בבל כמו בכל דוכתי וי"ל דקיים להו דלא הוו באותה שעה תלמידי דרב חסדא מתלמידי א"י ומיהו נראה לה"ר יצחק דמהיהיו כילד מברכין ל"ק מידי דשאני עניין אכילה וברכות דדין הוא לכל אדם שיברך לפי המנהג של מקום שהוא [7]שם אפי' לא היה מאותו מקום ולהכי מתמה גמרא אליבא דרב חסדא שהיה מבבל [8]ולמה מברכין על פירותיה דמשמע היינו פירות של א"י: [9]**יתר עליו תהלים** שמונה כו'. תימה דע"כ בחומש יש יותר דאפילו אם יהיו פסוקי תהלים מג' תיבות בלבד אינו כ"כ כמו שיש בחומש. ת"[]: **לא צריכא ליומי.** פירש בקונטרס ימי השבת כלומר שני ימים מקרא ושני ימים משנה ושני ימים גמרא[2] ולא הניחא דא"כ אכתי הוה מצי למיפרך מי ידע כמה חיי וי"ל לפרש בכל יום ויום עצמו ישלש על כן תיקן בסדר רב עמרם גאון כמו שאנו נוהגים בכל יום קודם פסוקי דזמרה לומר מקרא ומשנה וגמרא[2] ור"ת פי' שאנו סומכין אהא דאמרינן בסנהדרין (דף כד. [3]) בבל בלולה במקרא במשנה וגמרא דגמרת בבל בלול מכולה[4]:

נקראו סופרים. פי' בקונטרס דכתיב ומשפחות סופרים יושבי יעבץ וביורשלמי (שקלים פ"ה) מפרש שעשו כל התורה כולה מספרות כגון אבות מלאכות ארבעים חסר אחת (שבת דף עב.) וארבעה אבות נזיקין (ב"ק דף נ.) וכיוצא בהם: **אל** תגמגם ותאמר לו. והא דאמר בפא משום מליאות (ב"מ דף סג:[5]) דלורבא מרבנן משני בדיבוריה במסכ' אומר ר"ת דהיינו אם שואלים אותו אם למדת מסכת זו אל יתגאה לומר שלמדה כלומר למדתי הרבה אבל אם שואלים אותו דבר הלכה או שריכין לגמוד ממנו מסכ' צריך שיהיו מחודדים בפיו שלא יגמגם בדבר ולא דמי להא דאמר מר (מסכת ד"ת זוטא פ"ג) למד לשונך לומר איני יודע שמא תתבדה ותאמר דהיינו במילי דעלמא ואפילו בדברי תורה לא יאמר יודע אני דבר להתפאר בו בכך אלא מה שיודע יורה ולמוד לתלמידים:

א מיי' פ"א מהל' ת"ת הל"י טוש"ע י"ד סי' רמה סעיף ו):

שכד ב מיי' פ"א מהל' ת"ת הלכה ב סמג עשין יב טוש"ע י"ד סימן רמה סעיף ג:

שכה ג ד מיי' שם הל"א וסמג שם טוש"ע י"ד סימן רמו סעיף ד:

תורה אור השלם

1. חַנֹּךְ לַנַּעַר עַל פִּי דַרְכּוֹ גַּם כִּי יַזְקִין לֹא יָסוּר מִמֶּנָּּה: משלי כב ו
2. וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: דברים יא יט
3. רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ וּפֶן יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וּלְבְנֵי בְנֶיךָ: דברים ד ט
4. וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: דברים ו ז
5. כֹּל הוֹלֵךְ עַל גָּחוֹן וְכֹל הוֹלֵךְ עַל אַרְבַּע עַד כָּל מַרְבֵּה רַגְלַיִם לְכָל הַשֶّרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל הָאָרֶץ לֹא תֹאכְלוּם כִּי שֶׁקֶץ הֵם: ויקרא יא מב
6. וְאֵת שְׂעִיר הַחַטָּאת דָּרֹשׁ דָּרַשׁ מֹשֶׁה וְהִנֵּה שָׂרַף הִקְצַף עַל אֶלְעָזָר וְעַל אִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן הַנֹּתָרִים לֵאמֹר: ויקרא י טז
7. וְהַתְּגַלֶּח אֶת הַנָּזִיר לא יְגַלַּח וְהַסִּגִּיר הַכֹּהֵן אֶת הַנָּזִיר שִׁבְעַת יָמִים שֵׁנִיתּ: ויקרא יג לג
8. יְכַרְסֶמְנָּה חֲזִיר מִיָּעַר וְזִיז שָׂדִי יִרְעֶנָּה: תהלים פ יד
9. וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: תהלים עח לח
10. וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה הִנֵּה אָנֹכִי בָא אֵלֶיךָ בְּעַב הָעָנָן בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ וְגַם בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם וַיַּגֵּד מֹשֶׁה אֶת דִּבְרֵי הָעָם אֶל יְיָ: שמות יט ט

מוסף תוספות

א. ואמר התם לא פליגי הא לן הא להו. תוס' שבת ט: ב. ולשון ליומי דחקו לפרש כן. תוס' ע"ז יט: **ג.** פסוקי התמיד ומשנת איזהו מקומן ובריתא דרבי ישמעאל. תוס' שם. **ד.** וכו אנו יוצאים ידי חובותינו. תוס' הרא"ש.

תוס' ר"י הזקן

גירא. חץ, ומשל הוא. ידך על צוארא דבריך. כלומר דקדק אחריו שילך בדרך טובה שאם ילך בה בזה הזמן כל ימיו ילך בה דכתיב חנוך לנער על פי דרכו, הרגילהו בדרך ראויה לו גם כי יזקין לא יסור ממנה. ראית דמפרש ידך ממש, כלומר הכהו דרך תוכחה, והא דאמרינן [מו"ק יז, א] לפני עור לא תתן מכשול [ויקרא יט, יד] לאזהרה למכה בנו גדול, איירי דוקא במכה והולך.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה גמ' ל"ל קודם ד"ה לפיכך:

הגהות הגר"א

[א] הסר דניאל וד"ה כו' כל"ל:

מוסף רש"י

חנוך לנער על פי דרכו. לפי מה שתלמד לנער ותחנכהו בדברים אם לעוזב אם לרע גם כי יזקין לא יסור ממנו (משלי כב ו). תלמוד. סברת טעמי המשניות שממנו יוצאה הוראה אבל המורים הוראה מן המשנה נקראו מבני העולם במס' סוטה (כב.) (ברכות ה.). למת לב להבין שתימות טעמי המשנה מה הם וכשאתם סותרות זו את זו יבין לתרץ שיהיו שתיהן קיימות או לדעת דברי התנאים המוזכרים בדבר ומימה הא מני פלוגי תכס הוא (ב"מ לג.). לא צריכא ליומי. כ' ימים מקרא וכ' ימים משנה וכו' וכן כל שבוע ושבוע (ע"ז יט:). לא זוו משם. לא ידעני היכא איתמר ומיהו לענין וי"ו דגחון אתמר, מדפרכינן לה ומתרלינן אינהו הוו בקיאי בחסרות ויתרות, ס"מ לענין אותיות איתמר (שבת מט:).

אמור לחכמה אחותי את. שתהא בקי בה כאחותך שאסורה לך. אי נמי מסיפא דקרא ומודע לביה תקרא שתהא ר"ידוע לך: **כחליס ביד גבור.** שנלחם בהם עם אויביו: **כן בני הנעורים.** תלמידיו של אדם הקרויין בניו כמו שאמר יחזקיהו (ד"ה ב כט) בני עתה אל תשלו ואומר הנה אנכי והילדים אשר נתן לי וגו' (ישעיה ח): **אשר מלא את אשפתו מהם.** משום דתלמידיהו לחליס נקט לשון מילוי אשפה: **אם אויביו בשער.** סיפא דאשרי הגבר הוא: **נעשו אויביו.** מתוך שמקשים זה לזה ואין זה מקבל דברי זה: **אם והכ בסופה.** הכי דרשי לה ספר מלחמות מלחמה שעל ידי ספר אהבה יש בסופה: **ושמתם את דברי אלה סס סס.** שלש שאינו מסר שום הלכה: **מה שהגאתך.** כל מה שדעתך נוחה הימנו ואפי' דבש וכל מיני מתיקה שקשים למכה[a]: **נומי.** למתיס בורפיליו"ש בלע"ז: **אם תעיב.** לקח טוב: **שאם.** מתנשא על ילדך: **משאו ומתנו.** של ילד הרע באדם להמטיאו: **ואם אתה רולה.** עסוק בתורה ואתה מושל בו: **כל היום.** קרא יתירא הוא ללמדנו שכל שעות היום רעתו מתחדשת: **מנוול זה.** ילד הרע מתגרה בך: **מפפונך.** שהתורה כאש ומשלה[b] המפעפע את הכרחל: **אלא כאו כידו היא.** בתמיה כלום יכול להרגיל לה אנשים להשיאה דאמר קרא ואת בנותיכם תנו לאנשים: **ראה חייס.** אומנות שתמיה בו עם אשה מקיש אומנות לאשה: **אם אשה.** [c]המאור כאן אשה ממש היא כשם שמצינו שחייב אדם להשיאו אשה כך חייב כו': **מאי ביניייהו.** מאי קא מוסיף ר' יהודה: **עיסקא.** אם למדו שמורה לא"ק הרי למדו חיים לרבי יהודה דאתי לנעמת אומנות דוקא דכמה פעמים אתין לו במה לעשות שמורה ועומד ומלטטה: **דמיתייב אבא למיעבד לברא.** כגון למולו ולפדותו והכי משמע מתני' כל מלות שהאב מצווה על מעשה הבן: **המוטלת על הבן.** כגון כיבוד ומורא: **סיפק.** יכול שאין מוהה בידו: **רשות אחרים.** בעלה: **נתגרשה.** מצעלה הרי היא כאמה במלות כיבוד: **ודאי בהכלאה אי אפשר.** [d]להקישה שאין הכאה כלפי מעלה: **וכן בדין.** שיוקשו לכיבוד ומורא על הבן שהרי אף הן שותפין למקום בו: **שלשה שותפין הן.** מפרש בברייתא במסכת נדה איש מזריע לזרע שבו אשה מזרעת אולם שבו והקדוש ברוך הוא נופח בו נשמה מראה עין ושמיעת אוזן [e]ולדיבור:

מתלתו

[1] [a]אמור לחכמה אחותי את וגו' ואומר [2]קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח לבך ואומר [3]כחצים ביד גבור כן בני הנעורים ואומר [4]חצי גבור שנונים ואומר [5]חציך שנונים עמים תחתיך יפלו ואומר [6]אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער מאי את אויבים בשער אמר רבי חייא בר אבא אפי' האב ובנו הרב ותלמידו שעוסקין בתורה בשער אחד נעשים אויבים זה את זה ואינם זזים משם עד שנעשים אוהבים זה את זה שנאמר [7]את והב בסופה אל תקרי בסופה אלא בסופה: [b]ת"ר [8]ושמתם סם תם נמשלה תורה כסם חיים משל לאדם שהכה את בנו מכה גדולה והניח לו רטיה על מכתו ואמר לו בני כל זמן שהרטיה זו על מכתך אכול מה שהנאתך ושתה מה שהנאתך ורחוץ בין בחמין בין בצונן ואין אתה מתיירא ואם אתה מעבירה הרי היא מעלה [c]נומי כך הקב"ה אמר להם לישראל בני [7]בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין ואם אתם עוסקים בתורה [8]אין אתם נמסרים בידו שנאמר [9]הלא אם תטיב שאת ואם אין אתם עוסקין בתורה אתם נמסרים בידו שנא' לפתח חטאת רובץ ולא עוד אלא שכל משאו ומתנו בך שנאמר ואליך תשוקתו ואם אתה רוצה אתה מושל בו שנאמר ואתה תמשל בו [9]ת"ר קשה יצר הרע שאפילו יוצרו קראו רע שנאמר [10]כי יצר לב האדם רע מנעוריו [10]אמר רב יצחק יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום שנאמר [11]רק רע כל היום ואמר [11]ר"ש בן לוי יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש המיתו שנאמר [12]צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו שנאמר [12]אלהים לא יעזבנו בידו תנא דבי ר' ישמעאל בני אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש אם אבן הוא נימוח ואם ברזל הוא מתפוצץ שנאמר [13]הלא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש יפוצץ סלע אם אבן הוא נימוח שנאמר [14]הוי' כל צמא לכו למים ואומר [15]אבנים שחקו מים: להשיאו אשה: מנלן דכתיב [16]קחו נשים והולידו בנים ובנות וקחו לבניכם נשים ואת בנותיכם תנו לאנשים [c]בשלמא בנו בידו אלא בתו בידו היא כי קאמר להו [d]ניתן לה מידי [e]ולבשייה ונכסייה כי היכי דקפצו עלה אינשי: ללמדו אומנות: מנלן אמר חזקיה דאמר קרא [17]ראה חיים עם אשה אשר אהבת אם אשה ממש היא כשם שחייב להשיאו אשה כך חייב ללמדו אומנות אם תורה היא כשם שחייב ללמדו תורה כך חייב ללמדו אומנות: ויש אומרים אף להשיטו בנהר: מאי טעמא חיותיה הוא: רבי יהודה אומר כל שאינו מלמדו אומנות מלמדו ליסטות: ליסטות ס"ד אלא כאילו מלמדו ליסטות מאי בינייהו איכא בינייהו דאגמריה עיסקא: כל מצות האב על הבן וכו': מאי כל מצות האב על הבן אילימא כל מצותא דמיחייב אבא למיעבד לבריה נשים חייבות והתניא [f]האב חייב בבנו למולו ולפדותו אביו אין אמו לא אמר רב יהודה הכי קאמר כל מצות האב המוטלת על הבן לעשות לאביו אחד אנשים ואחד נשים חייבין תנינא להא דת"ר [g]איש אין לי אלא איש אשה מנין [h]כשהוא אומר תיראו הרי כאן שנים א"כ מה ת"ל איש איש [i]סיפק בידו לעשות אשה אין סיפק בידה לעשות מפני שרשות אחרים עליה אמר רב אידי בר אבין אמר רב [j]נתגרשה שניהם שוים [k]ת"ר נאמר [18]כבד את אביך ואת אמך ונאמר [19]כבד את ה' מהונך [l]השוה הכתוב כבוד אב ואם לכבוד המקום[m] נאמר [20]איש אמו ואביו תיראו ונאמר [21]את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד השוה הכתוב מוראת אב ואם למוראת המקום נאמר [22]מקלל אביו ואמו מות יומת ונאמר [23]איש איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו השוה הכתוב ברכת אב ואם לברכת המקום אבל בהכאה ודאי אי אפשר וכן בדין ששלשתן שותפין בו [n]ת"ר שלשה שותפין הן באדם הקב"ה ואביו ואמו בזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו אמר הקב"ה מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכבדוני [o]תניא רבי אומר גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שבן מכבד את אמו יותר מאביו מפני שמשדלתו

אם ברזל הוא מתפוצץ. תימה דהא קרא משמע שהפטיש מפוצץ סלע ומשברו[a] וכן קשה בפרק [b]דיני ממונות (סנהדרין דף לד.) דקאמר מה פטיש מתחלק לכמה גילוחות אף דברי תורה מתחלק לכמה טעמים ושם גרים דשב"ס מחלק ול"ג מתחלק[c] ויש [d]שגורס כאן אם ברזל הוא [e]מפעפע ואם סלע הוא מתפוצץ שנאמר הלא כה דברי כאש וכפטיש יפוצץ סלע שהאש מפעפע הברזל והפטיש מפוצץ את הסלע ור"ת מפרש שהסלע משברי[f] את הברזל וה"ק וכפטיש יפוצץ מכח סלע[g] כלומר במדרש [h]מעשה באחד שלקח סנפירינון[i] לבודקו נתנו על הסדן והכה בקורנס נשבר הקורנס ונחלק הסדן והסנפירינון לא זז ממקומו[j]: **שיש** רשות אחרים עליה. ואע"ג דמעשה ידיה לבעלה מדרבנן בעלמא[k] מ"מ אינה מצויה אצל אביה אלא אצל בעלה[l]:

כנד

[a] מתי' פ"כ מהל' סנהדרין הלכה ז סמג עשין מז טוש"ע חו"מ סימן ו סעיף ג:

שכז ב מתי' פ"כ מהל' אישות הל' ג סמג לאוין פא טוש"ע אה"ע סימן קיג סעיף ג:

שכח ג ד מתי' פ"ו מהל' מכרים הל' ו סמג עשין קיג טוש"ע י"ד סימן רמ סעיף יח:

שכט ה מתי' שם הלכה ה:

מוסף רש"י

כן בני הנעורים. אלו התלמידים שאדם מעמיד מנעוריו (תהילים קכב ד). **אשר מילא את אשפתו.** מאותם חיצים. **לא יבושו כי ידברו את אויביהם בשער.** תלמידי חכמים שמגלים זה לזה הלכה וגרמים כחוציים זה לזה (שם ה). **נומי.** נשר מת ומלעגרו (ע"ז י. ושם נימא). **ובראתי לו תורה תבלין.** שהיא מצילת את הרשומי עבירה, כדאמר אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש אם אבן הוא ניתוח כו' (ב"ב טז.). **רק רע כל היום.** כל היום רעתו ממוספת (סוכה נב.). **ה' לא יעזבנו בידו.** בתריה כתיב (שם). **הלא כה דברי כאש.** והאש מפעפע את הכרחל, והיינו מתפוצץ, שהמלטות ניתזין ממנו (שם). **כאש.** שממסס כל גופו (תענית ד.). **וכפטיש יפוצץ סלע.** מתחלק הסלע על ידו לכמה גילוחות (שבת פח:). **לכו למים.** נמשלה תורה למים, ומתיב אנשים שחקו מים (שם). **בשלמא בנו בידו.** לנקם לו אשה, שדרכו של איש לחזר על אשה, אלא בתו בידו היא. וכי דרך אשה לחזר על איש (כתובות נב:). **איש סיפק בידו לעשות.** לכבד את אביו, שאין אישת אחרים עליו (לקמן לה.). **השוה הכתוב כבוד אב ואם לכבוד המקום.** נגזירה שוה (ב"מ לב.).

תורה אור השלם

1. אָמֹר לְחָכְמָה אֲחֹתִי אַתְּ וּמֹדַע לַבִּינָה תִּקְרָא:
משלי ז ד
2. קָשְׁרֵם עַל אֶצְבְּעֹתֶיךָ כְּתָבֵם עַל לוּחַ לִבֶּךָ:
משלי ז ג
3. כְּחִצִּים בְּיַד גִּבּוֹר כֵּן בְּנֵי הַנְּעוּרִים:
תהלים קכז ד
4. חִצֵּי גִבּוֹר שְׁנוּנִים עִם גַּחֲלֵי רְתָמִים:
תהלים קכ ד
5. חִצֶּיךָ שְׁנוּנִים עַמִּים תַּחְתֶּיךָ יִפְּלוּ בְּלֶב אוֹיְבֵי הַמֶּלֶךְ:
תהלים מה ו
6. אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר מִלֵּא אֶת אַשְׁפָּתוֹ מֵהֶם לֹא יֵבֹשׁוּ כִּי יְדַבְּרוּ אֶת אוֹיְבִים בַּשָּׁעַר:
תהלים קכז ה
7. עֹל בֵּן יֵאָמֵר בְּסֵפֶר מִלְחֲמֹת יְיָ אֶת וָהֵב בְּסוּפָה וְאֶת הַנְּחָלִים אַרְנוֹן:
במדבר כא יד
8. וְשַׂמְתֶּם אֶת דְּבָרַי אֵלֶּה עַל לְבַבְכֶם וְעַל נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל יָדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם:
דברים יא יח
9. הֲלוֹא אִם תֵּיטִיב שְׂאֵת וְאִם לֹא תֵּיטִיב לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ וְאַתָּה תִּמְשָׁל בּוֹ:
בראשית ד ז
10. וַיָּרַח יְיָ אֶת רֵיחַ הַנִּיחֹחַ וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל לִבּוֹ לֹא אֹסִף לְקַלֵּל עוֹד אֶת הָאֲדָמָה בַּעֲבוּר הָאָדָם כִּי יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּעֻרָיו וְלֹא אֹסִף עוֹד לְהַכּוֹת אֶת כָּל חַי כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי:
בראשית ח כא
11. וַיַּרְא יְיָ כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ וְכָל יֵצֶר מַחְשְׁבֹת לִבּוֹ רַק רַע כָּל הַיּוֹם:
בראשית ו ה
12. צוֹפֶה רָשָׁע לַצַּדִּיק וּמְבַקֵּשׁ לַהֲמִיתוֹ:
תהלים לז לב
13. הֲלוֹא כֹה דְבָרַי כָּאֵשׁ נְאֻם יְיָ וּכַפַּטִּישׁ יְפֹצֵץ סָלַע:
ירמיהו כג כט
14. הוֹי כָּל צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם וַאֲשֶׁר אֵין לוֹ כֶּסֶף לְכוּ שִׁבְרוּ וֶאֱכֹלוּ וּלְכוּ שִׁבְרוּ בְּלוֹא כֶסֶף וּבְלוֹא מְחִיר יַיִן וְחָלָב:
ישעיהו נה א
15. אֲבָנִים שָׁחֲקוּ מַיִם תִּשְׁטֹף סְפִיחֶיךָ עָפָר אֶרֶץ וְתִקְוַת אֱנוֹשׁ תְּאַבֵּדוּ:
איוב יד יט
16. קְחוּ נָשִׁים וְהוֹלִידוּ בָנִים וּבָנוֹת וּקְחוּ לִבְנֵיכֶם נָשִׁים וְאֶת בְּנוֹתֵיכֶם תְּנוּ לָאֲנָשִׁים וְתֹלִדְנָה בָנִים וּבָנוֹת וּרְבוּ שָׁם וְאַל תִּמְעָטוּ:
ירמיהו כט ו
17. רְאֵה חַיִּים עִם אִשָּׁה אֲשֶׁר אָהֲבְתָּ כָּל יְמֵי חַיֶּי הֶבְלֶךָ אֲשֶׁר נָתַן לְךָ תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כָּל יְמֵי הֶבְלֶךָ כִּי הוּא חֶלְקְךָ בַּחַיִּים וּבַעֲמָלְךָ אֲשֶׁר אַתָּה עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ:
קהלת ט ט
18. כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ לְמַעַן יַאֲרִכֻן יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ:
שמות כ יא
19. כַּבֵּד אֶת יְיָ מֵהוֹנֶךָ וּמֵרֵאשִׁית כָּל תְּבוּאָתֶךָ:
משלי ג ט
20. אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ וְאֶת שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם:
ויקרא יט ג
21. אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ תִּירָא וְאֹתוֹ תַעֲבֹד וּבִשְׁמוֹ תִּשָּׁבֵעַ:
דברים ו יג
22. וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת:
שמות כא יז
23. וְאֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי יְקַלֵּל אֱלֹהָיו וְנָשָׂא חֶטְאוֹ:
ויקרא כד טו

[a] שבת קמה: סנהדרין ז:, ג) ספרי פ' עקב (עירובין נד), ג) ע"ז י:, ד) [נ"ב נח.], ה) [נכמ"י: הרי הוא נמסר בידך, שנאמר וכו'], ו) ספרי פ' עקב, ז) סוכה נב., ח) [שם: פיסא ר' שמעון בן לקיש], ט) [בסוכה ונע"י ה', וכבפסוק, ומדמל"ל], י) [נכמ"י: שנאמר תנמיס שחקו מים ואין מים אלא תורה שנאמר הוי כל צמא לכו למים. ועי' תענית ז ע"ח], כ) כתובות נב., ל) [נ"ל ומגלגה. רש"ל], מ) [לעיל כט.], נ) ת"כ פ' קדושים פרשה ח מוספתא פ"ח, ס) [לקמן לה.], ע) ב"מ נב. מ"כ פ' קדושים פרשה ח, פ) [לקמן לב ע"ח, ע"ס], צ) נדה לח, ק) מכילתא פ' יתרו פרשה ח, ר) [נרש"י שבע"י: יזהיר], ש) [נ"ק פה ע"ח], ת) [תענית ז ע"ח], א) [נרש"י שבע"י: המתורה], ב) [נרש"י שבע"י: להקישה], ג) [נרש"י שבע"ר נוסף: והילוך רגלים. וכ"כ בגרה], ד) [נ"ל אחד ד"מ], ה) [בתוס' שבע"י: שגורסין], ו) [בתוס' הרא"ש: מתפעפע], ז) [רבה מיכה פ' זכו מוריס], ח) [וע"ע תוס' שבת פח: ד"ה מה ותוס' סנהדרין לד. ד"ה מה פטיש ותוס' סוכה נב. ד"ה אם], ט) [כמוגות נח ע"ב, ע"ש].

לעזי רש"י

בורפיליו"ש [בורבולי"ש]. אכעכרעות. כיבים.

תוס' ר"י הזקן

(מטיל) [מנוול]. יצר הרע. **חיותא הוא.** אם [יפול] לים יטבע. עיסקא. להיות סוחר [לר' יהודה לא] הוי אומנות שפעמים מפסיד ואיכא דאמרי איפכא. ספק. לשון ספוק שאינו ברשות אחרים, אבל אשה היא ברשות בעלה. **השוה הכתוב ברכת אב.** ששוים למיתה אחת שמגדף ומקלל אביו ואמו בסקילה. **וכן בדין.** שישוה בכל מה שאפשר שהרי שלשתן שותפים בו. משדלתו. מפתה אותו. תרגום וכי יפתה [שמות כב, טו] ארי ישדל. **כבוד.** דכתיב כבד את אביך, ומורא כתיב איש אמו ואביו תיראו. ולשון הר"ם במורים (פ"א) [פ"ר ה"ב] הקדים אב לאם לכבוד והקדים אם לאב למורא, ללמד ששניהם שוין בין למורא בין לכבוד, ע"כ. לא ידעתי למה עזב טעם האמור בגמ'.

מוסף תוספות

א. מדלא כתיב והפטיש יפוצצנו סלע וכן אנו רואים שהפטיש מפוצץ סלעים. תוס' שבת פח: ב. שאין הפטיש מתחלק אלא הסלע. תוס' סנהדרין לד.: ולא יתכן להגיה כן כלל דמה לו להזכיר הפטיש הר"ל למימר מה סלע מתחלק ועוד בהך דהכא משמע שהכרזל מתפוצץ. תוס' סוכה נב. **ג.** בתוס' הרא"ש כתוב שיש סלע שמשבר. ד. ואע"ג דלא כתיב יפוצצנו סלע הרבה פסוקים יש כענין זה, אבנים שחקו מים פי' שחקו אותן המים. **ה.** הוא אבן ספיר, תוס' סוכה נב: **ו.** וקשה לפר"ת דברש"י מס' תענית (ד.) אמר כל ת"ח שאינו קשה כברזל אינו ת"ח שנאמר כפטיש יפוצץ סלע אלמא פטיש קשה ופוצץ את הסלע. שם **ז.** ואינה יכולה לשמש אביה. תוס' הרא"ש.

משדלתו. מפתה אותו כלומתרגמינן וכי יפתה (שמות כב) מרי ישדל: **והארץ הדום רגלי.** והעובר בסתר אומר אין המקום כאן לפיכך הוא נסתר לומר אין יודע נמצא כדוחק רגליו ומקנרו [ד]לומר אין כאן: **מלא כל הארץ.** [ה]משמע משתרבב ויורד למטה והזוקף קומתו נראה כדוחק: **אמר לו כך.** ר' יהושע השיב לו כדרך שהשיב לו ר' אליעזר: **נתגרשה.** שאין אמי חייבת בכבוד אבי מהו: **מבין ריסי עיניך.** שערות שבשורת כסוי העין אתה ניכר שהיית יתום ונשרו ריסי עיניך מן הבכי כדאמרי' [בסנהדרין] (ל' קד:) והיה רבן גמליאל שומע קולה ובוכה כנגדה עד שנשרו ריסי עיניו: **שכן אלמנה אתה.** ולא צריך אתה למעשה אלא ללמוד בתא ואני אומר לך שכבוד שנישה שוה עליך: **הטל לחם מיס בספל וקעקע.** קרקר לחם כמו שמקרקרין לתרנגולים ולפי שלא היה צריך לעשות והוא שאלו כמו שעליו לעשות אמר לי אבא ואימא השיבו בלשון שמוק: **חזרו והודו למאמרם הראשונות.** כ"ש שמייב אדם בכבודו אלף הוא שותף בבריאתו כאבי ואמו וחייו ומותו מסורין בידו: **ראש דברך אמת.** לא הוזקק הכתוב לומר ראש דברך אמת אלא לפי שהיו מרגיש אחר דבריו הראשונים לומר לכבודו הזהיר ולאמר זמן חזרו והודו כשנמעו סוף דבריו למדו שראש דבריו אמת: **בששים ריבוא שכר.** היה משתכר בה ששים ריבוא דינרי זהב: **אמר מראשונותיו של אביו.** והוא יען: **מה מי שאינו מצווה ועושה כך.** שלם לו הקב"ה שכרו: **הא דר' יהודה.** דאמר סומא פטור מן המצות בב"ק פרק החובל (דף פז.): **לא מיפקידנא.** שהיה סגי נהור: **יומא עבא לרבנן.** שעולה לתלמידים: **פעם אחת היה לבוש.** דמא בן נתינה: **סירקון.** לבוש שקורין לינד"ר: **של זהב.** מרוקס [ו]חוטי זהב: **פסיוני.** עוף משוב ושמן מין שליו שירד במדבר [ז]: **ועורדו מן העולם.** שנענש עליו שמראה לו נרות עין על שעולתו: **ויש מטחינו בריחיים.** שהיא מלאכה קשה: ומביאו

שמשדלתו בדברים [א]לפיכך הקדים [ב]הקב"ה כיבוד אב לכיבוד אם וגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהבן מתיירא מאביו יותר מאמו מפני שמלמדו תורה לפיכך הקדים הקב"ה מורא האם למורא האב תני תנא קמיה דרב נחמן בזמן שאדם מצער את אביו ואת אמו אמר הקב"ה יפה עשיתי שלא דרתי ביניהם שאלמלי דרתי ביניהם ציערוני [ג]אמר ר' יצחק כל העובר עבירה בסתר כאילו דוחק רגלי שכינה שנאמר [ד]כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי אמר רבי יהושע בן לוי [ה]אסור לאדם שיהלך [ו]ארבע אמות בקומה זקופה שנא' [2]מלא כל הארץ כבודו רב הונא בריה דרב יהושע [3]לא מסגי ארבע אמות בגילוי הראש אמר שכינה למעלה מראשי שאל בן אלמנה אחת את ר' אליעזר אבא אומר השקיני מים ואימא אומרת השקיני מים איזה מהם קודם אמר ליה [ז]הנח כבוד אמך ועשה כבוד אביך [ח]שאתה ואמך חייבים בכבוד אביך בא לפני רבי יהושע אמר לו כך אמר לו רבי [ט]נתגרשה מהו אמר ליה מבין ריסי עיניך ניכר שבן אלמנה אתה הטל להן מים בספל וקעקע להן כתרנגולין דרש [י]עולא רבה אפיתחא דבי נשיאה מאי דכתיב [3]יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך מאמר פיך לא נאמר אלא אמרי פיך בשעה שאמר הקב"ה [4]אנכי ולא יהיה לך אמרו אומות העולם לכבוד עצמו הוא דורש כיון שאמר [5]כבד את אביך ואת אמך חזרו והודו למאמרות הראשונות רבא אמר מהכא [6]ראש דברך אמת ראש דברך ולא סוף דברך אלא מסוף דברך ניכר שראש דברך אמת [7]בעו מיניה מרב עולא עד היכן כיבוד אב ואם אמר להם [8]צאו וראו מה עשה עובד כוכבים אחד באשקלון ודמא בן נתינה שמו פעם אחת בקשו חכמים פרקמטיא בששים ריבוא שכר והיה מפתח מונח תחת מראשותיו של אביו ולא ציערו [9]אמר רב יהודה אמר שמואל [10]שאלו את ר' אליעזר עד היכן כיבוד אב ואם אמר להם צאו וראו מה עשה עובד כוכבים אחד לאביו באשקלון ודמא בן נתינה שמו [11]בקשו ממנו חכמים אבנים לאפוד בששים ריבוא שכר ורב כהנא מתני בשמונים ריבוא והיה מפתח מונח תחת מראשותיו של אביו ולא ציערו [12]לשנה האחרת נתן הקב"ה שכרו שנולדה לו פרה אדומה בעדרו נכנסו חכמי ישראל אצלו אמר להם יודע אני בכם שאם אני מבקש מכם כל ממון שבעולם אתם נותנין לי אלא אין אני מבקש מכם אלא אותו ממון שהפסדתי בשביל כבוד אבא וא"ר חנינא ומה מי שאינו מצווה ועושה כך מצווה ועושה עאכו"כ [13]דאר"ח [14]גדול מצווה ועושה [15]ממי שאינו מצווה ועושה אמר רב יוסף מריש ה"א מאן דהוה אמר לי הלכה כר"י דאמר סומא פטור מן המצות עבידנא יומא טבא לרבנן דהא לא מיפקידנא והא עבידנא השתא דשמעיתא להא דא"ר חנינא גדול מצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה אדרבה מאן דאמר לי דאין הלכה כרבי יהודה עבידנא יומא טבא לרבנן כי אתא רב דימי אמר [16]פעם אחת היה לבוש סירקון של זהב והיה יושב בין גדולי רומי ובאתה אמו וקרעתו ממנו וטפחה לו על ראשו וירקה לו בפניו ולא הכלימה [17]תני בריה דרבי אבהו [18]יש מאכיל לאביו [19]פסיוני וטורדו מן העולם ויש מטחינו בריחים ומביאו

[1]**כבד** את ה' מהונך. בירושלמי [2]דורש מהונך כמו [3]מתוך משמע שהקפיד הקב"ה על כיבוד אב ואם יותר מכבודו שבכבודו הוא אומר כבד את ה' מהונך דהיינו מתוך דמשמע ממה שתנוך כלומר אם יש לו ממון חייב ואם לאו פטור ובכיבוד אב ואם נאמר כבד את אביך ואת אמך דמשמע בין שיש לו ממון ובין שאין לו ואיכא דלית ליה חייב לחזר על הפתחים לזון את אביו ואת אמו [4]: **כל** העובר עבירה בסתר **כאילו** דוחק **רגלי** שכינה. היינו דמני כייף ליה וכלמוכח פרק [5]קמא דחגיגה (דף טו.) [6]: **והיה** מפתח מונח תחת מראשותיו של אביו. בירושלמי [7] יש שהיו רגליו פשוטות על התיבה ולכך לא שיברה: **גדול** המצווה ועושה. נראה דהיינו טעמא דמי שמצווה ועושה עדיף לפי שדוחק ומצטער יותר פן יעבור [8] ממי שאין מצווה שיש לו פת בסלו אפשר ירלה יעיש:

דלא מפקידנא **ועבדינא.** מכאן מדקדק ר"ת דנשים מברכות על מצות עשה שהזמן גרמא אע"ג דפטורות לגמרי דאפילו מדרבנן לא מיחייבי כדמוכח פרק מי שמתו [9] (ברכות דף כ:) מ"מ יכולות הן לברך ואין כאן משום לא תעשה את שמו לשוא (שמות כ) משום מברכות ברכה שאינה [10]לגריכה דאי לאו הכי היכי שמע רב יוסף והלא מפסיד כל הברכות כולן [11]: **ובאת** אמו וקרעתו. יש במדרש שהיתה מטולפת מדעתה: **יש** מאכיל לאביו פסיוני. פירוש עוף משוב והיינו [12]מין שליו שיש במדבר [13]: **וטורדו** מן העולם. פירוש שנענש עליו שמראה לו לר עין על סעודתו ויש מטחינו בריחים שהיא מלאכה קשה ומביאו לחיי העולם הבא שמכבדו בדברים טובים ומחומים ובגמרא ירושלמי (פאה פ"א) גרסינן מעשה בשניים מעשה באחד שהיה מאכיל לאביו פסיוני פעם אחת אמר לו אביו מאין לך כל אלה אמר לו בנא מאי איכפת לך עד דטחון ואכול כלומר לעוס ואכול כעין כלבים דמדשין ואוכלים א"כ הראהו שקשה עליו ושוב מעשה באחד שהיה טוחן בריחים ואב זקן היה לו ואתא ציוי לעוחנין פירוש מצות המלך בשביל אביו לבא לעבודת המלך א"ל בנו טחון ואני אלך תחתיך לעבודת המלך שאין לה קצבה אם לבזיונך טב לך ואם למלכי טב לך:

מיסתייעא

והאדם כל הארץ. [ה]משמע משתרבב ויורד למטה והזוקף קומתו

[1] מסדלתו כדברים (שמות כב) מרי ישדל: [2] מלא כל הארץ כבודו: [3] לא מסגי ארבע אמות בגילוי הראש: [4] אנכי ולא יהיה לך: [5] כבד את אביך ואת אמך: [6] ראש דברך אמת: [7] בעו מיניה מרב עולא עד היכן כיבוד אב ואם: [8] צאו וראו מה עשה עובד כוכבים אחד באשקלון ודמא בן נתינה שמו: [9] אמר רב יהודה אמר שמואל: [10] שאלו את ר' אליעזר עד היכן כיבוד אב ואם אמר להם צאו וראו מה עשה עובד כוכבים אחד לאביו באשקלון ודמא בן נתינה שמו: [11] בקשו ממנו חכמים אבנים לאפוד בששים ריבוא שכר ורב כהנא מתני בשמונים ריבוא: [12] לשנה האחרת נתן הקב"ה שכרו שנולדה לו פרה אדומה בעדרו: [13] דאר"ח גדול מצווה ועושה: [14] גדול מצווה ועושה: [15] ממי שאינו מצווה ועושה אמר רב יוסף מריש ה"א מאן דהוה אמר לי הלכה כר"י דאמר סומא פטור מן המצות עבידנא יומא טבא לרבנן דהא לא מיפקידנא והא עבידנא השתא דשמעיתא להא דא"ר חנינא גדול מצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה אדרבה מאן דאמר לי דאין הלכה כרבי יהודה עבידנא יומא טבא לרבנן כי אתא רב דימי אמר: [16] פעם אחת היה לבוש סירקון של זהב והיה יושב בין גדולי רומי ובאתה אמו וקרעתו ממנו וטפחה לו על ראשו וירקה לו בפניו ולא הכלימה: [17] תני בריה דרבי אבהו: [18] יש מאכיל לאביו: [19] פסיוני וטורדו מן העולם ויש מטחינו בריחים ומביאו

[1] בכד"ר [2] בכד"ר [3] בכד"ר [4] בכד"ר [5] בכד"ר [6] בכד"ר [7] בכד"ר [8] בכד"ר [9] בכד"ר [10] בכד"ר [11] בכד"ר [12] בכד"ר [13] בכד"ר [14] בכד"ר [15] בכד"ר [16] בכד"ר [17] בכד"ר [18] בכד"ר [19] בכד"ר

לעזי רש"י

צינד"ר [צינדי"ר]. כד של משי.

מוסף רש"י

כאילו דוחק רגלי שכינה. אומר בלבו אין השכינה כאן וכתיב והארץ הדום רגלי (חגיגה טז.). ריסי עיניך. שער שבנית העין היה טפל ונכפל על העין מריוח דמעות (סנהדרין קד:). **עד היכן כיבוד אב ואם.** כמה אדם מצוה להזהר בכבוד אב ואם (ע"ז כג:). **מה עשה עובד כוכבים.** וכ"ש ישראל שמצוה על כך (שם). **בששים ריבוא שכר.** ששים ריבוא דינר היו רוצין ליתן לו ריוח (שם כד:). **ולא ציערו.** להקילו מטמנתו (שם).

תוס' ר"י הזקן

מבין ריסי. כלומר מתנועותיך ועניינך ניכר שפקח אתה, דבן אלמנה פקח הוא כדוב שטורח בפרנסתו. **הטל.** דרך שחוק השיב לו, כלומר כבוד שניהם שוה עליך. מי שאינו מצווה ועושה כך. שמשלם לו הקב"ה שכרו, ששכר גדול יש למצווה ועושה שהוא מפני שמצווה ומקבל מדות המצות עליו. **פסיוני.** פונד"ש בלע"ז. [**וטורדו**]. שאומר לו בבזוי. ויש מטחינו בריחים ומביאו. שאומר לו בלשון רכה.

עין משפט נר מצוה

שלא א מיי' פ"ו מהל' ממרים הל' ג [נב]:
שלא ב ג מיי' פ"ה מהל' דעות הלכה ו ח טוש"ע ח"מ סי' כ סעיף ו:
שלב ד ה מיי' פ"ו ממרים הל' יד סמג עשין קטו טוש"ע י"ד סי' רמ סעיף יד:
שלג ו מיי' שם הל' ז וסמג שם טוש"ע שם סעיף ד:
שלד ז מיי' פ"ח מהל' ת"ת הל' יג טוש"ע י"ד סי' רמו סעיף ו:
שלה ח מיי' פ"ו מהל' ממרים הלכה ז טוש"ע י"ד סי' רמ סעי' ג:
שלו ט טוש"ע שם סעי' ד:

תורה אור השלם

1. כה אמר יי השמים כסאי והארץ הדם רגלי אי זה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מנוחתי: ישעיהו סו א
2. וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו: ישעיהו ו ג
3. יודוך יי כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך: תהלים קלח ד
4. אנכי יי אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים לא יהיה לך אלהים אחרים על פני: שמות כ ב
5. כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך על האדמה אשר יי אלהיך נתן לך: שמות כ יא
6. ראש דברך אמת ולעולם כל משפט צדקך: תהלים קיט קס

גליון הש"ס

גמ' שאתה ואמך חייבים בכבוד אביך. עיין יומא ה ע"ב תד"ה מלכים:

מוסף תוספות

א. וצריך לכוף את יצרו יותר. תוס' הרא"ש. ב. גבי נשים חייבות בקידוש דבר תורה, שם. ג. דהך דרשה [דלא תשא] אסמכתא בעלמא היא דהא אמרינן בפרק מי שמתו (ברכות כא.) ספק קרא אמת ויציב ספק לא קרא יחזור ויקרא ולא אסרינן מספיקא משום לא תשא, דהילכך כיון שמתכוונות לברכה אין כאן משום לא תשא, שם ד. של כל המצות ומאה ברכות בכל יום. תוס' עירובין צו.: ברכת ציצית ותפילין וכמה ברכות ואמרינן בפרק המניח האי מאן דבעי למהוי חסידא ליקיים מילי דברכות. תוס' הרא"ש.